

temme elämästä. Näytteet ovat sekä sisällöllisesti että kielellisesti edustavia. Esillä ovat esimerkiksi pula-ajan muistot, havainnot intiaanien elämäntavasta ja muistelmat vanhastamaasta. Runsas valokuva-aineisto elävöittää käsitystä amerikansuomalaisten oloista.

Amerikansuomen perustutkimukselle ja siihen pohjaavalle soveltavalle tutkimukselle on jo olemassa kiitettävästi aineistoa. Puhuttua amerikansuomea on nauhoitarkistossa 650 tuntia, siitä suurin osa luonnollisesti ensimmäisen polven haastatteluja. Pertti Virtarannan katsaus amerikansuomen tähänastiseen tutkimukseen osoittaa, että haastattelujen lisäksi opinnäytetöiden aineistoina on käytetty Pohjois-Amerikassa ilmestyneiden suomenkielisten sanomalehtien ilmoituksia ja lukijoiden lähettämiä kirjeitä, aatteellisia ja poliittisia kalentereita sekä kaunokirjallisuuden kieltä. Huomattavan arvokas tutkijoille on teoksen lopussa oleva kirjallisuusluettelo, johon on koottu amerikansuomea koskeva kielitieteellinen tutkimus.

Siirtolaiskieliä pidetään usein marginaalisena kielentutkimuksen alueena. Amerikanserkkujen kielivaikeuksista ja huvittavalta kuulostavasta fingliskasta on riittänyt kaskuilitavaa. Siirtolaisten kanssa työtä tehneet tietävät, miten rajuja kulttuurien törmäyksiä ja karmeita elämänkohtaloita kaskujen taakse kätkeytyy. Vuonna 1966 eräs ensimmäisen polven amerikansuomalainen oli kertonut haastattelijalleen, että »siälä (maaseudulla) oli paljo sellaaasia (suomalaisia), jotka oli ollu 40 vuotta (Amerikassa), eikä ne tiänny *jees* ja *noo*, kummappain se oikeen kuuluu». Nauhoitteissa olisi esimerkiksi pakolaisasioita hoitaville valtaisa määrä tietoa siitä, miltä tuntuu tulla ummikkona vieraaseen maahan. Ihmisen peruskokemukset tuskin ovat paljonkaan muuttuneet sadassa vuodessa. Paljon ei myöskään vaikuta se, millaisten merten tai mannerten yli tulijat saapuvat.

Amerikansuomen kirjoittajat ovat alansa ehdottomia tuntijoita. Koko amerikansuomen tutkimus sai alkunsa kolme vuosikymmentä sitten Pertti Virtarannan Valvojan

kirjoittamasta artikkelista *Valtameren takainen työmaa*. Sen jälkeen hän on tehnyt kolme nauhoitusmatkaa, joille myös teoksen muut kirjoittajat ovat osallistuneet. Hannele Jönsson-Korhola on toiminut Minneapolisin sekä Maija Kainulainen ja Maisa Martin Thunder Bayn yliopiston suomen kielen lehtoreina.

Amerikansuomi on tekijäryhmänsä kunnianosoitus sammuvalla suomen kielen muodolle ja sen puhujille. Tutkijoille se osoittaa, miten laaja-alaisella ja monitieteisellä kentällä siirtolaiskielten tutkimuksessa liikutaan.

TUULA UUSI-HALLILA

Institutionaalista keskustelua

PAUL DREW ja JOHN HERITAGE (toim.) *Talk at work. Interaction in institutional settings. Studies in interactional sociolinguistics* 8. Cambridge University Press, Cambridge 1992. 500 s. ISBN 0-521-37633-5.

Artikkelikokoelmassa *Talk at work* tarkastellaan puhetta monentyppisissä institutionaalisissa tilanteissa. Analysoitavana on mm. lääketieteellisiä ja psykiatrisia konsultaatiokeskusteluja, uutis- ja työnhakuhaastatteluja, ristikuulusteluja, sovittelukeskusteluja ja hätäkeskukseen soitettuja puheluja. Näissä ammattilaisen ja maallikon välisissä keskusteluissa kiinnostuksen kohteena ovat sellaiset vuorovaikutukselliset ilmiöt ja piirteet, jotka poikkeavat arkikeskusteluille ominaisista käytänteistä ja konstituivat vuorovaikutuksen institutionaalisuuden.

Keskustelunanalyysi ja institutionaalinen vuorovaikutus

Artikkeleita kytkee toisiinsa yhteinen näkökulma: etnometodologinen keskustelunanalyysi. Keskustelunanalyysi on 1960-luvulla

amerikkalaisten sosiologien piirissä syntynyt empiirinen tutkimussuunta, joka on 1980-luvulta alkaen herättänyt enenevässä määrin kiinnostusta myös kielitieteilijöiden keskuudessa. Artikkelikokoelman kirjoittajat ovat John Gumperzia ja Stephen Levinsonia lukuunottamatta sosiologeja, mutta kaikilla yhteisenä kiinnostuksen kohteena on kielellinen toiminta vuorovaikutuksessa.

Keskusteluanalyysissa perustavanlaatuisena vuorovaikutuksen muotona pidetään vaihtelevissa arkitilanteissa käytyjä, yhtäläisessä asemassa olevien osanottajien välisiä keskusteluja, ja siten ne ovatkin olleet tutkimuksen ensisijaisena kohteena. Arkipuhetta koskevan tiedon kartuttua kiinnostus on kuitenkin suuntautunut myös erilaisiin institutionaalisiin tilanteisiin ja sellaisiin arkipäiväisten käytänteiden redusoitumisiin ja muunnoksiin, joiden kautta rakennetaan ja ylläpidetään keskustelun institutionaalisuutta. *Talk at work* on keskusteluanalyttisessä kirjallisuudessa ensimmäinen vain institutionaalisiin keskusteluihin keskittyvä artikkelikokoelma, joskin institutionaalisia keskusteluja käsitteleviä monografioita ja useita yksittäisiä artikkeleita on julkaistu aiemmin (esim. Atkinson – Drew 1979, Clayman 1988, Greatbatch 1986, Heath 1981, Heritage 1985; ks. myös Harvey Sacksin luennot).

Kirjan toimittajat PAUL DREW ja JOHN HERITAGE toteavat johdantoartikkelissaan, että keskustelun institutionaalisuutta pyritään teoksessa tarkastelemaan dynaamisena ilmiönä, joka ei seuraa automaattisesti osanottajien pysyvistä rooleista tai keskustelun fyysisistä puitteista, vaan jonka osanottajat keskustelussa hetki hetkeltä konstituovat. Siten analyysin lähtökohtana ei ole puheen kontekstipiirteiden määrittely (ks. esim. Hymes 1964) vaan osanottajien aktuaalinen toiminta.

Artikkeleissa tarkastellaan sitä, miten erityyppisissä institutionaalisissa keskusteluisa puheenvuorot ja niiden muodostamat jaksot poikkeavat arkikeskusteluille tyypillisistä vuoroista ja sekvensseistä: millaiset leksikaaliset valinnat, toimintojen formuloinnit, keskustelun sekventiaaliseen raken-

teeseen liittyvät ilmiöt jne. toistuvat analysoitavissa keskusteluissa. Tämän lisäksi keskeinen kysymys on luonnollisesti se, miten nämä poikkeamat arkipäivänteistä ovat selitettävissä: miten ne kytkeytyvät osanottajien käsityksiin siitä, millainen meneillään oleva keskustelu on ja millaiset tavoitteet, tulkintakehykset ja rajoitukset säätelevät heidän toimintaansa tiettyjen institutionaalisten kategorioiden edustajina.

Kokoelmassa on 15 artikkelia, jotka on jaoteltu neljään ryhmään: ensimmäisenä on teoreettinen johdantojakso, toiseksi keskitytään kysymysten esittäjän, käytännössä ammattilaisen, puheenvuorojen analyysiin, kolmannessa osassa tarkastellaan vastaajan eli maallikon puheenvuoroja ja neljännessä osassa puolestaan laajempia, kysymysten ja vastausten muodostamia keskustelusekvenssejä.

Konteksti ja relevanssi

Kirjan toimittajien laatimaa johdantoartikkelia seuraa STEPHEN LEVINSONIN *Activity types and language*. Levinson on lingvisti, joka sijoittuu näkemyksiltään lähelle keskusteluanalyysia (ks. esim. Levinson 1983), mikä näkyy tietysti myös siinä, että tämä alun perin jo vuonna 1979 kirjoitettu artikkeli on valittu kirjan teoreettiseen orientaatiojaksoon. Levinsonin mukaan kielelliset teot ovat aina uponneena johonkin kulttuurisesti tunnistettavissa olevaan, rakenteeltaan enemmän tai vähemmän kiteytyneeseen sosiaaliseen episodiin, toimintatyyppiin. Tähän meneillään olevaan toimintatyyppiin liittyvät tavoitteet ja tulkintasäännöt (*activity specific rules of inference*) asettavat toisaalta rajoituksia sille, millaisilla teoilla toimintaan voi osallistua, toisaalta ne ohjaavat kaikkien kyseisen toiminnan aikana suoritettujen yksittäisten tekojen tulkintaa. Esimerkiksi kysyminen on opeustilanteessa erilainen teko kuin oikeudenistunnossa (tai vaikkapa osana tervehdysrutiineja, tiedusteltaessa junan lähtöaikaa jne.). Levinsonin mukaan näistä eri käytöistä ei ole abstrahoitavissa kontekstista

riippumatonta kysymisen määritelmää, vaan pikemminkin eri käyttötapoja kytkee toisiinsa vain perheyhtäläisyys.

Levinsonin toimintatyyppi on kuitenkin melko staattinen ja keskustelijoiden ongelmattomasti jakama ja tunnistama kielellisten tekojen tulkintakehys. Kolmantena artikkelina johdantojaksossa onkin EMANUEL SCHEGLOFFin kirjoittama *On talk and its institutional occasions*, jossa konteksti hahmotetaan dynaamisemmaksi ilmiöksi. Schegloff pohtii myös institutionaalisten keskustelujen tutkimuksessa keskeistä relevanssin ongelmaa.

Keskusteluanalyysissa konteksti nähdään osanottajien toiminnan rakentamaksi ja keskustelussa hetki hetkeltä uudistuvaksi. Vuorojensa yksityiskohtien kautta keskustelijat osoittavat tulkintansa siitä, millainen toiminta keskustelussa on meneillään ja millaista osallistumista se kultakin edellyttää. Näin he ilmaisevat myös käsityksensä siitä, millaisina toimijoina he kullakin hetkellä keskusteluun osallistuvat. Nämä osanottajien tulkinnat meneillään olevasta toiminnasta voivat olla yhteneviä mutta myös toisistaan poikkeavia, mikä nostaa esiin relevanssin ongelman: Millaisiin kontekstuaalisiin piirteisiin keskustelun rakenteelliset yksityiskohdat voidaan liittää? Ovatko tutkijan käyttämät kontekstia luonnehtivat luokitukset samoja, joihin keskustelun osanottajat itse toiminnassaan orientoituvat?

Schegloffin mukaan ongelmatonta ei ole esimerkiksi se, mikä puhujan monista, sekä pysyvistä että tilanteittain vaihtuvista sosiaalisista attributeista on kulloinkin relevantti hänen toimintansa ja sen tulkinnan kannalta. Jotta aineistoa analysoiva tutkija voisi selittää jonkin tietyn vuorovaikutuksen piirteen olevan seurausta keskustelun osanottajien institutionaalista rooleista, hänen olisi voitava osoittaa, että myös keskustelijat itse orientoituvat vastaavaan kategorisointiin laatiessaan ja tulkitessaan puheenvuorojaan. Esimerkkinä tästä voisi olla vaikkapa lääkärin ja potilaan välinen keskustelu, jota analysoitaessa osanottajien kyseiset roolit tarjoutuvat helpoimmin havait-

tujen ilmiöiden selittäjiksi. Mutta mahdollista on myös, että jokin muu osanottajien sosiaaliseen identiteettiin liittyvä kategorisointi (esim. sukupuoli, ikä, sosiaaliryhmä jne.) nousee keskustelussa aika ajoin relevantiksi ja vaikuttaa keskustelijoiden toimintaan ja sen tulkintaan.

Relevanssin ongelma on yksi peruste sille, miksi institutionaalisten keskustelujen tutkimus nähdään keskusteluanalyttisessä traditiossa luonteeltaan vertailevaksi, arki-keskusteluja koskevaan perustutkimustietoon pohjaavaksi. Toisaalta relevanssin ongelma motivoi artikkelikokoelmassa toteutettua, erityyppisten institutionaalisten keskustelujen tarkastelemista rinnakkain. Eri konteksteissa toistuvien ja toisaalta vain tiettytyyppisissä tilanteissa esiintyvien ilmiöiden havaitseminen auttaa tarkentamaan kuvaa keskustelun rakennepiirteiden ja kontekstuaalisten tekijöiden välisistä kytkennöistä.

Kysyjän toiminta

Teoreettista johdantoa seuraavaan jaksoon on koottu artikkeleita, joissa keskitytään kysymysten esittäjän puheenvuorojen analyysiin. JÖRG BERGMANN tarkastelee artikkelissaan psykiatrin kysymyksiä. STEVE CLAYMAN ja MAXWELL ATKINSON analysoivat keinoja, joilla ammattilainen asettaa itsensä ikään kuin neutraalin asemaan suhteessa topiikkiin ja muihin keskustelun osanottajiin – Clayman uutishaastatteluissa ja Atkinson oikeudellisissa sovittelukeskusteluissa. GRAHAM BUTTON tarkastelee puolestaan työhönottohaastatteluja. Hän analysoi niitä vuorovaikutuksen ongelmia, jotka aiheutuvat vastaajalle siitä, että haastattelijä välttää systemaattisesti paljastamasta omaa näkökulmaansa ja kysymystensä motiiveja.

Ammattilaisen kysymyksiä käsittelevistä tutkimuksista kiinnostavin on mielestäni Jörg Bergmannin analyysi psykiatrin ja asiakkaan keskusteluista. Bergmann tarkastelee haastatteluja, joiden perusteella psykiatri tekee päätöksen, tarvitseeko haastattel-

tava sairaalahoitoa vai ei. Näissä haastattelussa psykiatrit esittävät vain harvoin suoria kysymyksiä haastateltavan mielialasta tai toimista. Sen sijaan he »kalastavat tietoa» kertomalla jonkin haastateltavaa koskevan tiedon tai havainnon mutta epävarmaksi ja ulkopuolisen tiedoksi muotoiltuna. Tällainen psykiatrin »telling my side» -vuoro luo odotuksen siitä, että seuraavassa vuorossaan haastateltava vahvistaa edellä sanotun paikkansapitävyyden tai esittää asiasta oman, täsmennetyt tai korjatun versionsa.

Tietoa pyydetään siis tavalla, joka samalla osoittaa kysyjällä jo olevan asiaan liittyvää taustatietoa. Siten psykiatri voi sisällyttää kysyvään vuoroonsa hallussaan olevaa tietoa, eikä haastattelua tarvitse aloittaa nolatilanteesta. Samalla syntyy tilanne, jossa haastateltava joutuu vastausta laatiessaan ottamaan huomioon sen, että hänen tarjomansa tiedon paikkansapitävyyttä voidaan arvioida kysymyksen esittäjän jo tuntemaa taustatietoa vasten – mikä tekee tästä tiedonhankkimiskeinosta paitsi psykiatriisiin haastatteluihin myös erilaisiin kuulusteluihin sopivan. Lisäksi »telling my side» -vuoro on tyypillisesti laadittu siten, ettei haastateltavan ongelmaa tai ongelmallista toimintaa siinä nimetä tai kuvata suoraan ja eksplisiittisesti.

Tällainen kysyvien vuorojen diskreettiys on Bergmannin mukaan ilmiö, joka kytkeytyy nykyajan psykiatrialle ominaisiin, paradoksaalisiin tulkintakehyksiin. Tiedon kalastaminen on toisaalta tulkittavissa affiliiiviseksi keinoksi, jolla vastaanottajalle varataan tila puhua ongelmastaan ilman, että häntä pakotettaisiin siihen eksplisiittisellä kysymyksellä. Lisäksi implisiittinen viittaaminen haastateltavan ongelmaan mahdollistaa sen, että tämä voi nimetä itse ongelmansa ja esittää tuntemuksistaan oman kuvauksensa. Mutta toisaalta epäsuoruus ja varauksellisuus osoittavat puheena olevan asian arkaluonteiseksi. Siten psykiatrin puheen diskreettiys myös merkitsee haastateltavan toiminnan normaalista poikkeavaksi ja jollain lailla ongelmalliseksi, mikä implikoi moraalisen asenteen. Vastamalla psykiatrin vuoroon neutraalilla tai af-

filiatiivisella tavalla haastateltava hyväksyy tämän kysyjän vuoroon rakennetun moraalisen näkökulman. Mutta osa haastateltavista myös närkästyä ja protestoi psykiatrin implisiittistä kannanottoa vastaan, mikä puolestaan saattaa olla kohtalokasta haastattelussa, jonka perusteella hoitoonottamisesta päätetään.

Vastaajan toiminta

Vastaajan, käytännössä maallikon toimintaa käsittelevään jaksoon on sijoitettu kolme artikkelia: CHRISTIAN HEATH tarkastelee lääkärin ja potilaan välisiä keskusteluja ja DAVID GREATBATCH analysoi tapoja, joilla haastateltavat ilmaisevat keskinäistä erimielisyyttä monen hengen uutishaastatteluissa. Jakson päättää JOHN GUMPERZIN artikkeli *Interviewing in intercultural situations*. Gumperz on vuorovaikutuksesta kiinnostunut sosiolingvisti, joka on tutkinut erityisesti kulttuurispesifisijä keskustelukäytänteitä ja niitä vuorovaikutuksen ongelmia, jotka aiheutuvat siitä, että keskustelijoilla on erilainen etninen tausta (ks. esim. 1982a, 1982b, 1992). Gumperzin artikkeli poikkeaa muista kokoelman artikkeleista sikäli, että siinä institutionaalisen keskustelun analyysiin lisätään kulttuurinen näkökulma. Tarkasteltavana on työllisyyskurssille pyrkivien haastatteluja, joissa osa haastateltavista kuuluu etniseen vähemmistöön. Analyysi nostaa esille ongelmia, jotka seuraavat siitä, että haastateltava orientoituu vastauksia laatiessaan oman ryhmänsä tulkintakehyksiin, kun taas haastattelija tulkitsee nämä kulttuuriset konventiot haastateltavan henkilökohtaisista asenteista ja persoonallisuudesta kertoviksi valinnoiksi.

Keskustelijoiden toiminnan monitulkintaisuus nousee toistuvasti esille kokoelman empiirisen jakson analyyseissa. Christian Heathin artikkelia lukiessa monitulkintaisuus alkoi tuntua keskeiseltä myös metodiselta kannalta. Heath tutkii tapoja, joilla potilaat ottavat vastaan lääkärin esittämän diagnoosin. Hänen mukaansa potilaat useimmiten joko vaikenevat kokonaan tai

esittävät diagnoosin jälkeen vain minimaalisen vastaanottamista osoittavan vuoron (esim. *yeah*). Tämä johtaa puolestaan siihen, että lääkäri siirtyy suoraan hoito-ohjeiden antoon ja jatkotoimista sopimiseen. Tulkitessaan tätä havaintoaan Heath rinnastaa diagnoosin arkitilanteissa esitettyihin erilaisiin ilmoituksiin (*informings*). Arki-keskustelussa on tyypillistä, että ilmoituksen vastaanottaja ilmaisee suhteensa kerrottuun merkitsemällä sen uutiseksi (*oh, really, tms.*) tai evaluoimalla kuulemaansa muuten. Se, että potilaat eivät reagoi vastaavasti diagnoosiin, on Heathin mukaan keino asettua neutraaliin asemaan suhteessa sanottuun. Kun potilas välttää ilmaisemasta omaa suhdettaan lääkärin tarjoamaan tietoon, hän ei myöskään aseta omaa tietämystään tai asennettaan lääkärin tietämyksen rinnalle – mikä puolestaan vahvistaa keskustelijoiden välistä epäsymmetriaa ammatillisena ja maallikkona.

Vaikka tämä Heathin tulkinta tuntuukin mahdolliselta, se herättää myös kysymyksiä: Vaikka diagnoosi olisikin lääkärin näkökulmasta tulkittavissa ilmoitukseksi, onko se sitä potilaan näkökulmasta? Ymmärtääkö potilas aina kuulemansa niin, että ylipäänsä voisi ilmaista suhteensa sanottuun? Eikö vaikeneminen voisi olla myös merkki siitä, että edellinen vuoro on tulkittu vielä keskeneräiseksi? Nämä vaihtoehtoiset tulkinnat eivät ehkä ole ristiriidassa Heathin esittämän tulkinnan kanssa, mutta diagnoosin kategorisoiminen toimintana ongelmitta ilmoitukseksi tuntuu yksioikoiselta. Sitä voisi ehkä pitää lievänä esimerkkinä keskusteluanalyysin »balesiläistymisestä», jonka Bergmann artikkelissaan mainitsee yhdeksi metodiseksi ongelmaksi, kun keskusteluanalyysia käytetään institutionaalisten keskustelujen tutkimuksessa. Tällä termillä hän viittaa siihen, että keskusteluanalyysissa esiteltyjä käsitteitä käytetään tutkimuksessa kuten Robert Balesin (1951) kehittämiä pienryhmän osanottajien toimintaa luokittavia kategorioita, eli a priori olemassa olevina ja ennalta määriteltyinä, niin että niiden prosessuaalinen, paikallisesti tuotettu luonne jää huomiotta.

Kysyjän ja vastaajan yhteistyö

Kirjan viimeisessä jaksossa käsitellään erityyppisissä institutionaalisissa keskusteluissa toistuvia laajempia toimintasekvenssejä. DOUGLAS MAYNARD tarkastelee keskustelujaksoja, joissa vanhemmille esitetään heidän lapsensa mahdollista kehityshäiriötä koskeva diagnoosi. Näissä tilanteissa on tyypillistä, että klinikan työntekijä tiedustelee ensin vanhempien omaa mielipidettä, jota hän sitten käyttää oman vuoronsa rakennusaineena. Lasta koskeva diagnoosi laaditaan siten vuoroksi, jossa vanhempien omaan näkemykseen ensin yhdytään, ja sen jälkeen sitä elaboroidaan tai muotoillaan uudelleen. JOHN HERITAGE ja SUE SEFI analysoivat puolestaan kättilön suorittamia kotikäyntejä äskettäin synnyttäneiden äitien luona. He tarkastelevat tapoja, joilla kättilö antaa neuvoja ja joilla äiti ottaa niitä vastaan. DON ZIMMERMANN analysoi hätäkeskukseen soitettujen puhelujen rakenteita ja PAUL DREW analysoi keinoja, joilla asianajaja kysymystensä muotoilulla ja valinnoilla asettaa todistajan kuvauksen tapahtumista epäilyttäväksi ja ristiriitaiseksi. Jaksoson päättää GAIL JEFFERSONIN ja JOHN LEEN alun perin 1981 ilmestynyt artikkeli, jossa analysoidaan ongelmankerrontasekvenssejä.

Jeffersonin ja Leen artikkelissa pääpaino on arkikeskusteluun sijoittuvan ongelmankerronnan analyysissa, mutta se tarjoaa relevanttia tietoa myös monentyyppisten institutionaalisten keskustelujen tutkimisen kannalta, koska niissä on usein kyse asiakkaan jonkinlaisten ongelmien käsittelystä. Jeffersonin ja Leen aineiston perusteella affiliiativiseksi ja odotuksenmukaiseksi ongelman vastaanotoksi koetaan arkitilanteissa se, että toinen osapuoli asettuu kuuntelijaksi ja myötäeläjäksi, ei neuvojen antajaksi. Sen sijaan niissä institutionaalisissa tilanteissa, joita kirjoittajat analysoivat, ammattilaisen odotettiin asettuvan juuri ohjeiden antajan asemaan, kun taas emotionaalinen reagoiminen asiakkaan ongelmaan näytti aiheuttavan tässä usein hämmennystä ja ärtymystäkin.

Artikkelissa pohditaan myös sekvenssin käsitteen analyttistä statusta. Jefferson ja Lee tuovat tutkimuksessaan konkreettisesti esille sen, että sekvenssi, kahdesta tai useammasta puheenvuorosta koostuva toimintajakso, ei ole välttämättä keskustelijoiden ongelmattomasti tunnistama (kuten Levinsonin toimintatyyppi), vaan keskustelijoilla voi olla myös poikkeavia tulkintoja siitä, millaiseen toimintajaksoon jokin kielellinen teko sijoittuu. Esimerkiksi ongelmasta puhuminen voi luoda odotuksen erilaisesta vastaanottajan reaktiosta riippuen siitä, mielletäänkö tämä toiminta osaksi neuvojen pyytämistä vai huoltenkerrontaa. Tällainen toimintojen kontaminaatio tai epäsynkronia on ominaista juuri sellaisille institutionaalisille keskusteluille, joissa selkeästi vakiintuneet konventiot eivät ohjaa osanottajien toimintaa vaan joissa joku keskustelijoista voi aika ajoin siirtyä institutionaaliseen asemastaan ikään kuin tasavertaiseksi keskustelukumppaniksi ja päinvastoin.

Kirjan toimittajat esittävät johdantoartikkelissaan toiveen, että kokoelman kirjoittajien yhteinen metodinen näkökulma ja toisaalta erityyppisten institutionaalisten keskustelujen tarkasteleminen rinnakkain avaisi vertailevan näkökulman ja loisi analyttisiä ja temaattisia kytkentöjä. Tämä toive toteutuikin ainakin osittain kirjaa lukiessa, joskaan ei kovin helposti vaan vasta kertomisen ja sulattelun jälkeen. Ehkä kiinnostavimmaksi teemaksi alkoi hahmottua erilaisen näkökulmien, ammattilaisen ja maallikon »kertomusten» limittyminen keskusteluissa. Näihin vuorovaikutuksen yksityiskohdissa ilmeneviin erilaisiin näkökulmiin saattoi kytkeytyä paitsi institutionaalisille keskusteluille ominainen epäsymmetrinen tietämys myös mm. moraalisia ja valtahierarkiaan liittyviä aspekteja. Institutionaaliset tilanteet voivat vaihdella sen mukaan, varataanko maallikolle tila muotoilla kertomuksensa itse vai voiko hän vain vahvistaa tai kiistää ammattilaisen esittämän kuvauksen todenperäisyyden. Toisaalta myös ammattilainen voi ilmaista oman näkemyksensä eksplisiittisesti tai vain implikoida sen

kysymystensä valinnoilla ja muotoiluilla, jolloin siihen puuttuminen vaikeutuu. Kiinnostavaa on myös, miten ammattilaisen ja maallikon valtasuhteet heijastuvat siinä, kenen näkökulma vahvistetaan keskustelussa ikään kuin yhteiseksi ja kenen näkemykseen tehdyt päätökset tai keskustelun käytännön seuraukset kytetään.

LIISA RAEVAARA

LÄHTEET

- ATKINSON, JOHN MAXWELL – DREW, PAUL 1979: *Order in court: the organisation of verbal interaction in judicial settings*. Macmillan, London.
- BALES, ROBERT 1951: *Interaction process analysis*. Cambridge.
- CLAYMAN, STEPHEN 1988: *Displaying neutrality in television news interviews*. – *Social Problems* 35.
- GREATBATCH, DAVID 1986: *Aspects of topical organisation in news interviews: the use of agenda shifting procedures by interviewees*. – *Media, Culture and Society* 8.
- GUMPERZ, JOHN 1982a: *Discourse strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1982b: *Language and social identity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1992: *Contextualization and understanding*. – Alessandro Duranti – Charles Goodwin (toim.): *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HEATH, CHRISTIAN 1981: *The opening sequence in doctor-patient interaction*. – John Maxwell Atkinson – Christian Heath (toim.): *Medical work: realities and routines*. Cower, Aldershot.
- HERITAGE, JOHN 1985: *Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an »overhearing» audience*. – Teun van Dijk (toim.): *Handbook of Discourse Analysis III. Discourse and Dialogue*. Academic Press, London.
- HYMES, DELL 1964: *Introduction: toward ethnographies of communication*. –

- American Anthropologist 66.
 LEVINSON, STEPHEN 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
 SACKS, HARVEY 1992 (1964–72): Lectures on conversation, vol. 1–2. Toim. G. Jefferson. Blackwell, Oxford.

Nordistin juhlaksi

Språk och social kontext. Toim. ANN-MARIE IVARS, HANNA LEHTI-EKLUND, PIRKKO LILIUS, ANNE-MARIE LONDEN ja HELENA SOLSTRAND-PIPPING. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. Helsingfors 1993. 265 s. ISBN 951-45-6305-0.

Yleistyvän tavan mukaan on myös Helsingin yliopiston pohjoismaisen filologian professori Mirja Saari saanut juhlakirjan jo 50-vuotispäiväkseen 23. tammikuuta 1993. Teoksen nimi *Språk och social kontext* on lainaus päiväsankarin erään artikkelin otsikosta, ja sillä halutaan viitata teoksen aihepiirien läheisyyteen Saaren omien tutkimusten kanssa. Kirjan 17 artikkelia on järjestetty kolmeen sisältöryhmään: yksi käsittelee lähinnä pragmaattisia kysymyksiä, toinen sosiolingvistisiä ja kolmas kieliopillisia, pääosin syntaktisia ongelmia. Paria poikkeusta lukuun ottamatta artikkelit on luonnollisesti kirjoitettu ruotsiksi.

Esittelen seuraavassa Mirja Saaren juhlakirjan lyhyesti siten, että kiinnitän huomiota vain kahteen kielentutkimuksen säikeeseen, joista toinen kulkee mukana noin puolessa kirjan artikkeleista mutta toinen poikkeaa vain pariin niistä. Ensimmäisellä säikeellä tarkoitan spontaanin puheen tutkimusta, toisella suomen ja ruotsin vertailua. Nostan esiin vain muutaman kirjan artikkeleista, ja näkökulmani on fennistinen.

Spontaanin puheen tutkimuksessa ovat toistuvaksi kohteeksi nousseet sellaiset pikkusanat, joita kirjoituksessa tapaa harvoin

mutta joilla puheessa on hyvinkin tärkeitä, osin kyllä liki huomaamattomia interaktiivisia merkityksiä. Tähän teemaan liittyy ULF TELEMANIN kirjoitus ruotsin kielen *a*-interjektion käytöstä. Tätä sanaa käytetään Telemanin mukaan vuoron alussa, jolloin se voi saada kolmenlaisen funktion: useimmiten se liittyy vähättelyä tai myönnytystä osoittavaan vuoroon (*a, det är väl ingenting*). Jos *a* esiintyy pyynnön alussa, saa itse pyyntö vuorostaan lievemman sävyn. Jonkinlaisesta peräksi antamisesta on kyse myös silloin, kun puhuja reagoi *a*-sanan aloittamalla vuorolla toisen henkilön nalkuttavaksi toistoksi käyneeseen puheeseen (*a, gå på bio, då då*). Teleman lienee oikeassa lisätessään, että tällä interjektioilla on ruotsissa muitakin vivahteita ja että variaatio saattaa kieliyhteisössä olla suuri. Hänen esityksestään tuleekin mieleen suomen kielen vuoronalkuinen *no*-partikkeli, jota on taannoin tutkinut mm. Liisa Raevara (kirjassa *Kieli* 4, 1989). *No*-sanan merkitysten moninaisuus saa Raevaran näet päätelmään, että yleistä funktiota etsittäessä olisi yksityisten vuorojen asemesta tarkasteltava sanan käyttöä laajemmin koko keskustelun rakenteessa. Ehkäpä ruotsin *a*-partikkelikin paljastuisi *no*-sanan tavoin ei vain vuorojen vaihtumiseen vaan yleensä keskustelun siirtymäkohtiin sidoksiseksi elementiksi. Telemanin herättämä aihe saattaa hyvinkin poikia jatkotutkimuksia sekä ruotsin kielen sisällä että ruotsin ja suomen kielten välillä: kohteella on pienuudestaan huolimatta teoreettistakin kantavuutta.

HANNA LEHTI-EKLUND tuo pikkusanojen käytön tutkimukseen historiallisen näkökulman tarkastellessaan ruotsin *då*-partikkelin merkityksen kehitystä 1600-luvun teksteistä nykypäivän puhekieleen. Hän ottaa teoreettiseksi taustakseen Elizabeth Traugottin hypoteesin, jonka mukaan sanan merkitys kulkee propositionaalisesta tekstuaalisen kautta pragmaattiseksi. Sana »subjektivisoituu» eli sen alkuperin ulkomaailman tarkoitteeseen objektiivisesti viittaava merkitys saa tekstin sisällä asiantilojen suhteita osoittavia vivahdeita, kunnes sana lopulta päättyy kertomaan tekstiä tuottavan henkilön, esim. puhutilan-